

**NENÁVISTNÉ PREJAVY,
DEZINFORMÁCIE VS.
SLOBODA PREJAVU —**
prístup vybraných krajín EÚ
a rola verejnoprávnych
médií v tejto dileme.

Autori:

Irena Bihariová

Daniel Milo

Zora Jaurová

Obsah

Úvod	4
• Definícia nenávistných prejavov	4
• Definícia dezinformácie	5
1. Prehľad legislatívy a štruktúr na úrovni Rady Európy, EÚ vo vzťahu k slobode prejavu	6
• 1. 1. OSN	6
• 1. 2. Článok 19	6
• 1. 3. Rada Európy	7
• 1. 4. Vybraná judikatúra ESĽP vo vzťahu k slobode prejavu	7
• 1. 5. Charta základných práv Európskej únie	10
• 1. 6. Internet, nenávisť a sloboda prejavu	10
• 1. 7. Prístup sociálnych médií a dobrovoľná regulácia	12
• 1. 8. Dezinformácie, hoaxy a fake news	12
• 1. 9. Prístup EÚ	13
2. Príklad Nemecka: právne a inštitucionálne riešenie boja proti nenávisným prejavom na sociálnych sieťach	15
• 2. 1. Hlavné ustanovenia NetzDG	15
3. Príklad Francúzska: právne a inštitucionálne riešenie boja proti dezinformáciám	18
4. Úloha verejnoprávnych médií a ich vplyv v digitálnom svete	20
• 4. 1. Čo sú verejnoprávne médiá (MVS)?	20
• 4. 2. Digitálna transformácia a jej vplyv na šírenie informácií	22
• 4. 3. Prečo sú MVS dôležité v boji proti dezinformáciám?	23
• 4. 4. Ako môžu MVS efektívne pomáhať v boji proti dezinformáciám?	24
5. Odporúčania pre Slovensko	26

Úvod

Masové rozšírenie prístupu k internetu a nástup sociálnych sietí zásadne zmenili možnosti vytvárania, šírenia a prezentácie názorov, postojov a digitálneho obsahu. Táto zmena otvorila doteraz nevídané možnosti priamej komunikácie občanov s ich volenými zástupcami, ako aj vznik najrôznejších názorových platforiem a skupín. Popri všetkých pozitívnych zmenách však táto zmena v participácii občanov na veciach verejných a verejnej diskusii viedla aj k vzniku a masovému šíreniu nenávisť podnecujúcich, klamlivých a manipulatívnych obsahov.

Okrajové hlasy v spoločnosti sa zrazu ocitli v jej centre a začali umne využívať a zneužívať všetky možnosti, ktoré im otvorená platforma sociálnych sietí poskytuje. Štátni aj neštátni aktéri začali realizovať cieľavedomé kampane založené na vnášaní strachu, rozporov a klamstva do verejnej diskusie s cieľom polarizovať a rozoštváť spoločnosť.

Aj keď sú oba fenomény – nenávisťné prejavy a dezinformácie odlišné, úzko spolu súvisia. Dezinformácie slúžia ako nástroj na rozduchovanie nenávisťi voči politickým, názorovým oponentom, či celým skupinám obyvateľstva definovaným ich skupinovou charakteristikou (národnosť, etnicita, farba pleti, náboženské presvedčenie, sexuálna orientácia atd.)

Nenávisťné prejavy zase často odkazujú na falošné a zmanipulované informácie – dezinformácie pri dokazovaní svojej pravdy.

Rozšírenie tak dezinformácií ako aj nenávisťných prejavov nado- budlo také rozmery, že vytláča vecnú verejnú diskusiu z online priestoru a zásadne formuje a ovplyvňuje slobodnú výmenu názorov, ktorá je predpokladom pluralitnej demokracie. Vo svojom dôsledku tak nenávisťné prejavy ako aj dezinformácie ovplyvňujú aj volebné preferencie a sú jedným z dôvodov nárastu podpory pre extrémistické a anti-demokratické politické skupiny a ideológie.

Z týchto dôvodov je vhodné analyzovať ako k riešeniu oboch problémov pristúpili niektoré krajiny západnej Európy a či ich prístup môže byť inšpiráciou aj pre Slovensko.

Definícia nenávisťných prejavov

Nenávisťné prejavy (tzv. hate speech) sú definované ako „všetky formy prejavu, ktoré rozširujú, podnecujú, podporujú alebo ospravedlňujú rasovú nenávisť, xenofóbiu, antisemitizmus, či iné formy nenávisťi, založené na neznášanlivosti, vrátane neznášanlivosti prejavujúcej sa agresívnym nacionalizmom a etnocentrizmom,

diskrimináciou a nevráživosťou voči menšinám, migrantom a ľuďom prístahovateľského pôvodu.“ [1]

Definícia dezinformácie:

V európskom kontexte sa dezinformácia chápe ako preukázateľne nepravdivá alebo zavádzajúca informácia, ktorá sa vytvára, prezentuje a šíri za účelom ekonomického zisku alebo úmyselného podvádzania verejnosti a môže spôsobiť škodu verejnosti. [2]

[1] Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy o nenávisťných prejavoch č. R (97) 20 z 30. 10. 1997.

[2] Communication on tackling on-line disinformation, COM(2018)236 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-tackling-online-disinformation-european-approach-tackling-on-line-disinformation-com2018236> <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-tackling-online-disinformation-european-approach>

1. Prehľad legislatívy a štruktúr na úrovni Rady Európy, EÚ vo vzťahu k slobode prejavu

Sloboda prejavu je považovaná za jedno z kľúčových práv v systéme základných práv a slobôd. Sloboda prejavu sa tradične radí medzi základné práva prvej generácie, ktoré nachádzame už v Deklarácii ľudských a občianskych práv z Francúzska roku 1789.

V systéme základných práv a slobôd požíva tak významné postavenie z dvoch dôvodov. Jednak je sloboda prejavu pokračovaním a naplnením slobody myslenia – zastávať a vyjadrovať názory, vyhľadávať informácie a šíriť myšlienky. Zároveň realizácia práva na slobodné zastávanie názorov, prijímanie a rozširovanie informácií je nevyhnutná na naplnenie ďalších občianskych a politických práv: slobody združovania a zhromažďovania, pasívneho aj aktívneho volebného práva a mnohých ďalších.

1.1. OSN

Z tohto dôvodu požíva sloboda prejavu vysokú mieru ochrany v mnohých medzinárodných ľudskoprávných dohovoroch. Významné miesto v tomto zmysle má najmä Všeobecná deklarácia ľudských práv schválená Valným zhromaždením OSN v roku 1948 a Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach [3] prijatý na pôde OSN v roku 1966 a jeho čl. 19:

1.2. Článok 19

1. Každý má právo zastávať svoj názor bez prekážky.
2. Každý má právo na slobodu prejavu; toto právo zahŕňa slobodu vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky každého druhu, bez ohľadu na hranice, či už ústne, písomne alebo tlačou, prostredníctvom umenia alebo akýmkoľvek inými prostriedkami podľa vlastnej voľby.
3. Užívanie práv uvedených v odseku 2 tohto článku nesie so sebou osobitné povinnosti a zodpovednosť. Môže preto podliehať určitým obmedzeniam, tieto obmedzenia však budú len také, aké ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné:
 - a) na rešpektovanie práv alebo povesti iných;
 - b) na ochranu národnej bezpečnosti alebo verejného poriadku alebo verejného zdravia alebo morálky.

[3] VYHLÁŠKA ministra zahraničných vecí publ. pod č. 120/1976 Zb. z 10. mája 1976 o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1976/120/>

1.3. Rada Európy

V európskom kontexte je najdôležitejším nástrojom Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) a jeho dodatkové protokoly. [4] Čl. 10 ods.1 Dohovoru stanovuje:

1. Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Tento článok nebráni štátom, aby vyžadovali udeľovanie povolení rozhlasovým, televíznym alebo filmovým spoločnostiam.

Táto sloboda však nie je absolútna a Dohovor stanovuje v čl. 10, ods. 2 jasné podmienky za akých je možné do práva na slobodu prejavu zasahovať:

2. Výkon týchto slobôd, pretože zahŕňa povinnosti aj zodpovednosť, môže podliehať takým formalitám, podmienkam, obmedzeniam alebo sankciám, ktoré stanovuje zákon, a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti alebo verejnej bezpečnosti, na predchádzanie nepokojom alebo zločinnosti, ochranu zdravia alebo morálky, ochranu povesti alebo práv iných, zabránenia úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a nestrannosti súdnej moci.

Význam Dohovoru spočíva najmä v tom, že je priamo aplikovateľný vo všetkých členských krajinách Rady Európy ako prameň práva a jeho dodržiavanie je možné preskúmať po splnení určitých kritérií (vyčerpanie vnútroštátnych opravných prostriedkov, lehota 6 mesiacov) aj v konaní pred Európskym súdom pre ľudské práva v Štrasburgu (ESĽP). Navyše aj judikatúra ESĽP má priamu normatívnu právnu silu v právnom poriadku signatárskych štátov Dohovoru. Z týchto dôvodov sa stal Dohovor, jeho dodatkové protokoly a judikatúra ESĽP najvýznamnejším nástrojom na ochranu a presadzovanie ľudských práv v Európe.

1.4. Vybraná judikatúra ESĽP vo vzťahu k slobode prejavu

Vo svojej rozhodovacej činnosti ESĽP vytvoril pomerne bohatú judikatúru týkajúcu sa rôznych aspektov slobody prejavu – od skúmania oprávnenosti zásahu do slobody prejavu zo strany štátu, cez stret práv (zákaz diskriminácie v čl.14) a zaviedol viaceré princípy, ktoré sa vďaka priamej aplikovateľnosti judikatúry ESĽP preniesli aj do rozhodovacej praxe vnútroštátnych súdov. [5]

ESĽP sa vo svojej rozhodovacej praxi riadi okrem obmedzení slobody prejavu uvedených v čl. 10 Dohovoru aj čl. 17 Dohovoru „Zákaz zneužitia práv“:

[4] Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd bol prijatý na pôde Rady Európy v roku 1950. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf

[5] Spracované na základe publikácie Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva, Peter Wilfling, Vla Iuris 2017.

„Nič v tomto Dohovore sa nemôže vykladať tak, akoby dávalo štátu, skupine alebo jednotlivcovi akékoľvek právo vyvíjať činnosť alebo dopúšťať sa činov zameraných na zničenie ktoréhokoľvek z tu priznaných práv a slobôd alebo na obmedzovanie týchto práv a slobôd vo väčšom rozsahu, než to Dohovor ustanovuje.“

V zmysle týchto ustanovení rozhodne ESĽP pri posudzovaní prípadov týkajúcich sa sporných prejavov dvomi spôsobmi:

- a) úplne vylúči sporný prejav spod ochrany Dohovorom konštatujúc, že ide o zneužitie slobody prejavu v zmysle čl. 17 Dohovoru,
- b) posúdi, či bolo obmedzenie slobody prejavu v súlade s podmienkami stanovenými v čl. 10 ods. 2 Dohovoru

Príkladom prvého postupu je rozhodnutie v prípade Delfi vs. Estónsko, kde ESĽP v odôvodnení uviedol: „Súd rozhodol, že prejav, ktorý je nezlučiteľný s hodnotami vyhlásenými a zaručenými Dohovorom, nie je chránený článkom 10, a to na základe článku 17 Dohovoru. Príklady takéhoto prejavu, ktoré súd skúmal, zahŕňali vyhlásenia popierajúce holokaust, obhajujúce pronacistickú politiku, spájajúce všetkých moslimov s vážnym teroristickým činom alebo zobrazujúce Židov ako zdroj zla v Rusku.“

Pri posudzovaní toho, či obmedzenie slobody prejavu je v súlade s podmienkami stanovenými v čl. 10 ods. 2 Dohovoru, ESĽP uplatňuje tzv. troj-článkový test:

1. Je obmedzenie stanovené zákonom nevyhnutné v demokratickej spoločnosti?
2. Sleduje jeden z legitímnych cieľov uvedených v čl. 10, v záujme ochrany?
 - a) národnej bezpečnosti,
 - b) územnej celistvosti,
 - c) predchádzania nepokojom a zločinnosti,
 - d) ochrany zdravia alebo morálky,
 - e) ochrany povesti alebo práv iných,
 - f) zabráneniu úniku dôverných informácií alebo,
 - g) zachovania autority a neustrannosti súdnej moci.

3. Je obmedzenie proporcionálne k sledovanému cieľu?

Základné princípy, na základe ktorých sa posudzuje, či bol zásah do slobody prejavu „nevyhnutný v demokratickej spoločnosti“, zhrnul ESĽP napríklad v rozhodnutí vo veci Perinçek vs. Švajčiarsko z roku 2015 nasledovne:

„196. Všeobecné princípy posudzovania toho, či je zásah do slobody prejavu „nevyhnutný v demokratickej spoločnosti“ v zmysle článku 10 ods. 2 Dohovoru, sú v judikatúre súdu ustálené. [...] možno ich zhrnúť takto:

(i) Sloboda prejavu je jedným z hlavných základov demokratickej spoločnosti a jednou zo základných podmienok pre jej pokrok a pre sebanaplnenie každého jednotlivca. V zmysle článku 10 ods. 2 sa nevzťahuje iba na „informácie“ alebo „myšlienky“, ktoré sú prijímané priaznivo, alebo považované za neškodné, alebo je k nim zaujímaný ľahostajný postoj, ale aj na také, ktoré urážajú, šokujú, alebo znepokojujú štát alebo určitú časť obyvateľstva. Také sú požiadavky pluralizmu, tolerancie a znášanlivosti, bez ktorých nemôže existovať demokratická spoločnosť. Ako sa uvádza v článku 10, táto sloboda podlieha výnimkám, ktoré však musia byť vykladané úzko a potreba akýchkoľvek obmedzení musí byť presvedčivo preukázaná.

(ii) Prívlastok „nevyhnutný“ v článku 10 ods. 2 znamená existenciu naliehavej spoločenskej potreby. Zmluvné strany majú určitý voľný priestor na uváženie, či existuje takáto potreba, avšak toto posúdenie ide ruka v ruke s európskym dohľadom, ktorý sa vzťahuje na zákony aj na rozhodnutia, ktoré tieto zákony aplikujú, a to aj tie rozhodnutia, ktoré vydávajú nezávislé súdy. Súd je preto oprávnený vydať konečné rozhodnutie, či „obmedzenie“ je v súlade so slobodou prejavu.

(iii) Úlohou súdu nie je nahradiť príslušné vnútroštátne orgány, ale preskúmať rozhodnutia, ktoré tieto orgány prijali podľa článku 10. To neznamená, že dohľad súdu je obmedzený na zistenie toho, či tieto orgány uplatnili svoju voľnosť uváženia rozumne, starostlivo a v dobrej viere. Súd musí preskúmať zásah vo svetle prípadu ako celku a určiť, či bol primeraný sledovanému legitímnemu cieľu a či dôvody pre tento zásah, ktoré uviedli vnútroštátne orgány, boli relevantné a dostatočné. Súd sa musí uistiť, že tieto orgány uplatňovali štandardy, ktoré boli v súlade s princípmi zakotvenými v článku 10 a že sa opierali o prijateľné posúdenie relevantných skutočností.

197. Ďalším princípom, ktorý v judikatúre súd opakovane zdôrazňuje, je, že podľa článku 10 ods. 2 Dohovoru existuje malý priestor pre obmedzenie politického prejavu alebo diskusie o otázkach verejného záujmu.

ESĽP sa vo svojich rozhodnutiach zaoberal rovnako aj virtuálnym prostredím ako takým, kde sa napríklad vo veci K. U. proti Fínsku (K.U. v Finland, 2015) vyjadril, že primárne je nevyhnutné brať ohľad na slobodu prejavu, dôvernosť komunikácie a nutnosť garancie súkromia a slobody prejavu užívateľov internetu, no na strane druhej táto garancia nemôže byť absolútna a musí ustúpiť ďalším legitímnym a naliehavým požiadavkám. Je totiž

NENÁVISTNÉ PREJAVY, DEZINFORMÁCIE VS. SLOBODA PREJAVU – prístup vybraných krajín EÚ a rola verejnoprávnych médií v tejto dileme.

[6] K uvedenému pozri rozhodnutia ESĽP napr. Sejdic a Finci proti Bosne a Hercegovine, Timishev proti Rusku, Féret proti Belgicku, Delfi AS proti Estónsku a pod.

[7] CHARTA ZÁKLADNÝCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE, 2012/C 326/02 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

[8] Ibid, Článok 51, Rozsah pôsobnosti. Ustanovenia tejto charty sú pri dodržaní zásady subsidiarity určené pre inštitúcie, orgány, úrady a agentúry Únie, a tiež pre členské štáty výlučne vtedy, ak vykonávajú právo Únie. V dôsledku toho rešpektujú práva, dodržiavajú zásady a podporujú ich uplatňovanie v súlade so svojimi príslušnými právomocami a pri zachovaní obmedzení právomocí Únie, ktoré boli na ňu prenesené zmluvami. 2. Táto charta nerozširuje rozsah pôsobnosti práva Únie nad rámec právomocí Únie, ani nezakladá žiadnu novú právomoc ani úlohu pre Úniu, ani nemení právomocí a úlohy vymedzené v zmluvách.

dobře známe, že internet by mohol slúžiť, najmä pre jeho anonymný charakter, kriminálnym aktivitám. Z uvedeného dôvodu štáty musia trestným činom predchádzať a chrániť práva a slobody druhých.

Pokiaľ ide o nenávistné prejavy, z rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva je zrejmé, že prezentuje nulovú toleranciu voči nenávistným prejavom, ktoré v sebe priamo obsahujú nenávistné argumenty a nijako neprispievajú k občianskej či politickej diskusii. Na druhej strane ESĽP vo svojej judikatúre dlhodobo zastáva postoj, že v demokracii musia byť do určitej miery tolerované urážlivé, šokujúce a znepokojujúce vyjadrenia. [6]

1. 5. Charta základných práv Európskej únie

Pre Slovensko ako členský štát Európskej únie je podstatné aj zakotvenie ochrany slobody prejavu v Charte základných práv EÚ [7] v čl. 11:

Sloboda prejavu a právo na informácie

1. Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie a myšlienky bez zasahovania orgánov verejnej moci a bez ohľadu na hranice.
2. Rešpektuje sa sloboda a pluralita médií.

V zmysle čl. 51 Charty jej ustanovenia zaväzujú orgány a inštitúcie Európskej únie a ich priamy dopad na občanov je menší než je tomu v prípade Dohovoru. [8]

1. 6. Internet, nenávisť a sloboda prejavu

Rozšírenie prístupu k internetu a najmä nástup sociálnych médií zásadným spôsobom zmenili mnohé aspekty modernej spoločnosti. Na jednej strane umožnil internet dovtedy nevídanú možnosť komunikácie, spájania a spoznávania sa medzi ľuďmi bez ohľadu na hranice štátov. Internet umožnil najrôznejším záujmovým skupinám komunikovať svoje posolstvá širokej verejnosti, organizovať sa a upozorňovať na rôzne problémy existujúce v spoločnosti. Na druhej strane pocit anonymity a odstránenie morálnych a etických zábran viedlo k rapídne nárastu nenávistných, hanobiacich prejavov útočiacich proti najrôznejším skupinám obyvateľstva definovaných ich skupinovú identitou: rasou, etnikom, vierovyznaním, sexuálnou orientáciou, politickým presvedčením, pôvodom či majetkom. Explózia tzv. cyber hate – nenávistných prejavov v online prostredí sa stala jedným z najpálčivejších problémov internetu.

Na tento vývoj reagovali aj Rada Európy a Európska únia. Rada Európy prijala v roku 2003 Dodatokový protokol k Dohovoru o počítačovej kriminalite, týkajúci sa trestnoprávneho postihu činov rasovej a xenofóbnej povahy, spáchaných prostredníctvom počítačových systémov. [9] Členské štáty Rady Európy, ktoré ho ratifikovali sa zaväzujú ustanoviť za samostatne definované trestné činy:

- distribúciu alebo iné sprístupňovanie rasového a xenofóbneho materiálu prostredníctvom počítačového systému (čl. 3),
- vyhrážanie sa prostredníctvom počítačového systému z rasových či náboženských dôvodov (čl. 4),
- verejné urážanie osôb prostredníctvom počítačového systému z rasových či náboženských dôvodov (čl. 5),
- verejné rozširovanie alebo iné sprístupňovanie materiálu, ktorý popiera, hrubo zľahčuje, schvaľuje alebo ospravedľňuje zločin genocídy alebo zločiny proti ľudskosti, prostredníctvom počítačového systému (čl. 6),
- napomáhanie a navádzanie na spáchanie niektorého z tu uvedených činov.

Slovenská republika k nemu pristúpila až v októbri roku 2019. [10]

V rámci Európskej únie bolo najvýznamnejším krokom prijatie *Rámcového rozhodnutia o boji proti niektorým formám a prejavom rasizmu a xenofóbie prostredníctvom trestného práva*. [11] Transpozíciou tohto rámcového rozhodnutia všetky členské štáty EÚ zaviedli trestnosť niektorých závažných prejavov rasizmu a xenofóbie, vrátane ich prejavov v prostredí internetu. Aj na Slovensku aj vďaka rámcovému rozhodnutiu došlo k úprave a doplneniu niektorých skutkových podstát tzv. extrémistických trestných činov

Medzi formy rasizmu a xenofóbie, ktoré pokrýva Rámcové rozhodnutie patrí:

- verejné podnecovanie k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo členovi takejto skupiny vymedzenej podľa rasy, farby pleti, náboženského vyznania, rodového pôvodu či národného alebo etnického pôvodu;
- spáchanie vyššie uvedeného trestného činu prostredníctvom verejného rozširovania alebo distribúcie písomností, obrázkov alebo iných materiálov;
- verejné schvaľovanie, popieranie alebo hrubé zľahčovanie zločinov genocídy, zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov

[9] Rada Európy, Štrasburg, 28.1.2003, Dodatokový protokol k Dohovoru o počítačovej kriminalite týkajúci sa trestnoprávneho postihu činov rasovej a xenofóbnej povahy spáchaných prostredníctvom počítačových systémov <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=472351>

[10] Návrh na vyslovenie súhlasu Národnej rady Slovenskej republiky s Dodatokovým protokolom k Dohovoru o počítačovej kriminalite týkajúceho sa trestnoprávneho postihu činov rasovej a xenofóbnej povahy spáchaných prostredníctvom počítačových systémov a odvolaním výhrady a zmenou vyhlásení k Dohovoru o počítačovej kriminalite (tlač 1673) – tretie čítanie. Hlasovanie o návrhu uznesenia – návrh prešiel <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze%2Fhlasovanie%2Fhlasklub&ID=43325>

[11] Rámcové rozhodnutie Rady 2008/913/SVV z 28. novembra 2008 o boji proti niektorým formám a prejavom rasizmu a xenofóbie prostredníctvom trestného práva. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:I33178&from=EN>

[12] Americké úrady napríklad odmietajú žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc pri identifikovaní konkrétnych osôb, ktoré sú podozrivé zo spáchania niektorých tzv. verbálnych trestných činov založených na hanobení či podnecovaní k nenávisti s poukazom na to, že dané konanie nie je v USA trestné.

[13] Štvrtá evaluačná správa Európskej komisie, február 2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_factsheet_7_web.pdf

V prístupe k riešeniu nenávistných prejavov (vrátane tých na internete) pretrvávajú zásadne iný pohľad medzi Európou a USA, vychádzajúci hlavne z amerického konceptu slobody prejavu. V zmysle prvého dodatku k americkej ústave a rozhodovacej praxe amerických súdov štát nemôže zákonom regulovať slobodu prejavu okrem určitých vymedzených prípadov (podnecovanie k násiliu, obscénosť, detská pornografia, priame a existujúce nebezpečenstvo násilia, vyhrážky prezidentovi atď.). Keďže väčšina najvýznamnejších poskytovateľov internetových služieb, vrátane najväčších sociálnych médií sídli v USA tento odlišný prístup k limitom slobody slova viedol k znefunkčneniu uplatňovania európskej legislatívy postihujúcej nenávistné prejavy v prípadoch, že boli hostované na amerických platformách. [12]

1. 7. Prístup sociálnych médií a dobrovoľná regulácia

Vzhľadom na obrovský nárast obsahu s nenávistným, hanobiacim a extrémistickým obsahom na sociálnych médiách Európska komisia začala intenzívny dialóg s najväčšími internetovými spoločnosťami a sociálnymi médiami. Vyvrcholením tohto dialógu bol podpis tzv. Kódexu správania na predchádzanie ilegálnych nenávistných prejavov na internete. („Code of conduct on countering illegal hate speech online“) ktorý EK uzavrela s Facebookom, Microsoftom, Twitterom a Youtube, ku ktorým sa neskôr pridali aj ďalšie platformy.

Hlavným záväzkom IT spoločností bolo, že preskúmajú väčšinu oznámení o nezákonných nenávistných prejavoch za menej ako 24 hodín a že v prípade potreby odstránia alebo znemožnia prístup k tomuto obsahu na základe vnútroštátnych právnych predpisov transponujúcich európske právo. Napriek počítačným problémom s aplikáciou Kódexu správania, v súčasnosti je 89% nahlásených oznámení o nezákonnom obsahu preskúmaných do 24 hodín a 72% z nahláseného obsahu je odstránené. [13]

1. 8. Dezinformácie, hoaxy a fake news

Vyjadrovanie názorov, ich zdieľanie a šírenie v prostredí sociálnych sietí má vlastnú dynamiku a zákonitosti, ktoré sa líšia od prijímanie a zdieľania informácií v reálnom svete. Dôvodov prečo sa ľudia vo virtuálnom priestore správajú inak než v reálnom svete je veľa – anonymita internetu a možnosť priameho kontaktovania kohokoľvek bez ohľadu na fyzickú vzdialenosť, postavenie v spoločnosti. Morálne a etické pravidlá, ktoré platia v medziľudskom kontakte, sú v online prostredí takisto oveľa slabšie, alebo ich účastníci komunikácie zavrhnú úplne. Keď tieto faktory spojíme s fenoménom Informačných bublín a tzv. „echo chambers“ (ozvenových komôr), kde sa ľudia skôr utvrdzujú v ich existujúcich názoroch a filtrujú tie, s ktorými

nesúhlasia (konfirmačné skreslenie), výsledkom je rozhádaná a rozdrobená spoločnosť.

V takomto prostredí sa preto mimoriadne dobre darí akémukoľvek emócie vzbudzujúcemu obsahu, bez ohľadu na jeho pravdivosť. Falošné a klamlivé správy, dezinformácie a hoaxy stavajúce na existujúcich alebo vymyslených problémoch a umne pracujúce s ľudskou psychológiou, sa stali v posledných rokoch jednými z najviac diskutovaných fenoménov, s ktorými zápasia všetky demokratické spoločnosti.

1. 9. Prístup EÚ

Deštruktívny vplyv dezinformácií na celú EÚ a jej jednotlivé členské štáty a ich využívanie cudzími nepriateľskými aktérmi na oslabovanie súdržnosti a stability celej Európskej únie viedol k prijatiu komplexného balíka opatrení – Akčného plánu proti dezinformáciám. Aj keď primárnym dôvodom pre prijatie opatrení boli voľby do Európskeho parlamentu v máji 2019, Akčný plán sa stal doteraz najkomplexnejším pokusom zo strany EÚ systematicky čeliť dezinformáciám. [14]

Akčný plán obsahoval 4 základné priority:

1. Zlepšiť detekciu, analýzu a odhaľovanie dezinformácií,
2. Posilniť spoluprácu a spoločnú reakciu na dezinformácie,
3. Mobilizovať súkromný sektor s cieľom bojovať proti dezinformáciám,
4. Zvyšovať informovanosť a zvyšovať odolnosť spoločnosti.

Za prelomové možno považovať najmä prijatie dobrovoľného záväzku zo strany najväčších sociálnych médií v podobe *Kódexu postupov proti dezinformáciám* (Code of Practice against disinformation), v ktorom sa zaviazali realizovať komplex opatrení, ktoré majú prispieť k zvýšeniu transparentnosti predvolebnej kampani a zvýšeniu férového priebehu volieb do EP.

Kódex postupov podpísali online platformy Facebook, Google a Twitter, Mozilla, ako aj inzerenti a reklamný priemysel v októbri 2018 a signatári predložili svoje cestovné mapy na implementáciu kódexu. V máji 2019 sa spoločnosť Microsoft prihlásila ku kódexu postupov a predstavila aj cestovnú mapu.

Kódex postupov obsahoval tieto hlavné záväzky zo strany online platforiem a reklamného priemyslu:

- Zlepšiť kontrolu umiestnenia reklamy, aby sa znížili príjmy realizátorov dezinformácií;
- Zabezpečiť transparentnosť v oblasti politickej a problémovej reklamy, a to aj s cieľom umožniť používateľom pochopiť, prečo boli určitými reklamami zacielené;
- Zintenzívniť a preukázať účinnosť úsilia o zatvorenie falošných účtov a vytvoriť jasné systémy označovania a pravidiel pre automatizované účty (botov), aby sa zabezpečilo, že ich činnosti nemožno zamieňať s ľudskými interakciami;
- Zintenzívniť a informovať o účinnosti úsilia na zabezpečenie integrity služieb, pokiaľ ide o účty, ktorých účelom a zámerom je šíriť dezinformácie;
- Zabezpečiť transparentnosť s cieľom umožniť používateľom pochopiť, prečo boli zacielení danou politickou alebo problémovou reklamou, a to aj prostredníctvom ukazovateľov dôveryhodnosti zdrojov obsahu, vlastníctva médií a/alebo overenej identity;
- Znížiť viditeľnosť dezinformácií zlepšením prístupu k dôveryhodnému obsahu;
- Prijíť primerané opatrenia, aby sa umožnil prístup k údajom (v súlade s ochranou súkromia) pri činnostiach zameraných na kontrolu faktov a výskum. Spolupracovať poskytovaním relevantných údajov o fungovaní ich služieb vrátane údajov na nezávislé vyšetrenie akademickými výskumníkmi a všeobecných informácií o algoritmoch.

V období od januára do mája 2019 Európska komisia vykonala ciele monitorovanie plnenia záväzkov Facebookom, Google a Twitterom s osobitným dôrazom na integritu volieb do Európskeho parlamentu. Komisia najmä požiadala signatárov troch platforiem Kódexu postupov, aby každý mesiac podávali správy o svojich krokoch podniknutých s cieľom zlepšiť kontrolu umiestnenia reklamy, zabezpečiť transparentnosť politickej a problémovej reklamy a riešiť falošné účty a botov.

V júni 2019 Európska komisia zverejnila vyhodnotenie Akčného plánu proti dezinformáciám [15], v ktorom konštatuje pokrok, ktorý nastal od jeho prijatia, ale aj oblasti, ktoré si vyžadujú dodatočnú pozornosť. [16] Medzi nedostatkami konštatovanými vo vyhodnotení Akčného plánu dominuje problematika poskytovania podrobnejších informácií zo strany online platforiem na úrovni jednotlivých členských krajín EÚ, sprístupnenie podrobnejších údajov výskumníkom alebo zintenzívnenie spolupráce s organizáciami overujúcimi fakty (fact checkermi) vo všetkých členských štátoch.

[15] Správa o vykonávaní akčného plánu proti dezinformáciám, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019JC0012&from=EN>.

[16] ACTION PLAN AGAINST DISINFORMATION Report on progress factsheet. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/factsheet_disinfo_elex_140619_final.pdf

2. Príklad Nemecka: právne a inštitucionálne riešenie boja proti nenávisným prejavom na sociálnych sieťach

Regulácia nenávisného obsahu na sociálnych sieťach na národnej úrovni a vyvodenie zodpovednosti voči vlastníkom a prevádzkovateľom online platforiem za obsah, ktorý zdieľajú, sa stala predmetom obsiahlej diskusie. Pozícia platforiem, že nemôžu niesť zodpovednosť za obsah, ktorý na ne nahrajú ich užívatelia, vychádzajúca aj zo smernice o elektronickom obchode [17], sa stáva čoraz neudržateľnejšou. Tento prístup viedol k situácii, keď pre množstvo nenávisného obsahu nebolo možné riešiť takéto prípady len pomocou vyvodzovania trestno-právnej zodpovednosti voči jednotlivým užívateľom a navyše takýto postup je časovo náročný a nedokáže reagovať na rýchlosť komunikácie na sociálnych médiách. Nemecko v snahe zamedziť znefunkčneniu svojej legislatívy postihujúcej nenávisné prejavy prijalo v roku 2017 unikátny zákon, ktorý mal za cieľ túto situáciu riešiť. Prístup Nemecka, sa stretol so značným záujmom politikov, analytikov a médií na oboch stranách Atlantiku a preto si zasluhuje bližšiu analýzu.

Zákon s názvom *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken* (v preklade Zákon o zlepšení presadzovania práva v sociálnych sieťach) „Netzwerkdurchsetzungsgesetz“ (ďalej len NetzDG) núti online platformy odstraňovať „zjavne nezákonné“ príspevky do 24 hodín alebo riskovať pokuty až do výšky 50 miliónov EUR. Zákon bol zameraný na sociálne siete s viac ako 2 miliónmi členov – napríklad Facebook, YouTube a Twitter. Zákon bol prijatý v júni 2017 a do konca roka poskytoval platformám čas na prípravu. Po nadobudnutí jeho účinnosti 1. januára 2018 je nemecký zákon proti prejavom nenávisťi na Facebooku pravdepodobne najdiskutovanejšou, ale často nepochopenou a dezinterpretovanou snahou potlačiť potenciálne škodlivý obsah na internete.

2.1. Hlavné ustanovenia NetzDG

Hlavnými povinnosťami sú vytvorenie efektívnej a transparentnej infraštruktúry na správu sťažností (§ 3 NetzDG) a zostavovanie polročných správ o činnosti správy sťažností (§ 2 NetzDG). Najmä posledné uvedené povinnosti týkajúce sa podávania správ sú dosť podrobné a zahŕňajú ustanovenia, ktoré stanovujú požiadavky na dohľad nad školením a riadením prevádzkovateľov platformy sociálnych médií. Infraštruktúra správy sťažností musí predovšetkým zabezpečiť, aby sociálne siete v určenom časovom rámci odstránili alebo zablokovali nezákonný obsah. Odstránenie má za následok globálne

[17] SMERNICA 2000/31/ES EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY z 8. júna 2000 o určitých právnych aspektoch služieb informačnej spoločnosti na vnútornom trhu, najmä o elektronickom obchode (smernica o elektronickom obchode) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0031&from=en>.

odstránenie obsahu z platformy, zatiaľ čo blokovanie iba robí obsah nedostupným v Nemecku. Aj keď sú blokovanie a mazanie zreteľné, budú sa súhrnne označovať ako odstraňovanie v celom príspevku.

Obsah je označený ako nezákonný, ak spadá pod jedno z vymenovaných ustanovení nemeckého trestného zákonníka (Strafgesetzbuch – StGB). Najdôležitejšie ustanovenia zasahujúce do slobody prejavu sú urážka (§ 185), ohováranie (§ 186 a 187), verejné podnecovanie k zločinu (§ 111), podnecovanie k nenávisťi (§ 130) a šírenie zobrazení násilia (§ 130). § 131). Je dôležité poznamenať, že povinnosť vymazať alebo zablokovať nie je nová. NetzDG iba presadzuje existujúcu právnu povinnosť podľa § 10 zákona o telekomunikačných médiách (Telemediengesetz – TMG). Podľa tohto ustanovenia sú prevádzkovatelia sociálnych médií zodpovední za nezákonný obsah na svojich stránkach podľa trestného a súkromného práva.

NetzDG ďalej rozlišuje medzi zjavne nezákonným a nezákonným obsahom a predpisuje rôzne lehoty na vymazanie. Zjavne nezákonný obsah musí byť odstránený do 24 hodín od prijatia sťažnosti, zatiaľ čo iba nezákonný obsah umožňuje až sedem dní pred prijatím opatrení. Najdôležitejšia výnimka zo sedemdňovej lehoty sa uplatňuje, ak prevádzkovatelia predložia rozhodnutie o tom, či vymazať obsah nezávislému orgánu samoregulácie.

Takéto orgány musia byť zriadené a kolektívne financované prevádzkovateľmi platforiem sociálnych médií a musia prijímať nezávislé rozhodnutia, ktoré prevádzkovateľ považuje za záväzné. Na orgány priemyselnej samoregulácie (§ 3 VI NetzDG) sa vzťahujú určité podmienky a musia byť akreditované ministerstvom spravodlivosti. Takéto orgány sú v nemeckom regulačnom prostredí spoločnou črtou a boli nastavené napríklad filmovým, televíznym a počítačovým priemyslom na hodnotenie primeranosti obsahu podľa veku.

Odhliadnuc od tejto povinnosti odstraňovania obsahu na platformách sociálnych médií je naďalej možné, aby niekto začal trestné stíhanie za akýkoľvek obsah, ktorý porušuje trestný zákonník, a platformy sociálnych médií musia uchovávať vymazaný obsah na účely dokazovania desať týždňov (§ 3 II 4 NetzDG). NetzDG okrem toho vyžaduje, aby prevádzkovatelia platforiem sociálnych médií ustanovili agenta v Nemecku, ktorý je zodpovedný za prijímanie sťažností. Neodpovedanie alebo nevymenovanie zodpovedného agenta je sankcionované pokutou až do 500 000 EUR, zatiaľ čo akékoľvek iné zlyhanie pri implementácii systému správy sťažností, ako je stanovené v NetzDG, môže zakladať pokutu až do 5 miliónov EUR. Táto

sa zvyšuje v zmysle § 4 II 2 NetzDG. na 50 miliónov EUR pre právnické osoby a spoločnosti podľa § 30 II 3 zákona o správnych deliktach (Gesetz über Ordnungswidrigkeiten),

Napriek obavám, že prijatie tohto zákona bude viesť k masovému odstraňovaniu obsahu zo sociálnych médií ich prevádzkovateľmi zo strachu pred drakonickými pokutami, analytické správy hovoria skôr o opaku. [18] Zaujímavým zistením je obrovský nepomer medzi počtom sťažností zaevidovaných Facebookom (zhruba 1700) a Google (240 000) či Twitterom (260 000) v prvom reportovacím období.

Hlavným dôvodom tohto nepomeru je rozdielny spôsob akým online platformy umožnili používateľom oznamovať ilegálne príspevky podľa zákona NetzDG. Zatiaľ čo Youtube a Twitter ich umiestnili priamo do formulára pri nahlasovaní závadného obsahu, Facebook takúto možnosť umiestnil ako samostatnú možnosť v imprinte, čo zásadne sťažilo a praxi znefunkčilo prístup k využívaniu tohoto nástroja. [19]

Obavy, ktoré panovali pri zavedení NetzDG, sa zatiaľ nenaplnili a nevedol k zásadnejším zmenám alebo okliešteniu slobody prejavu na sociálnych médiách. Zároveň však nedošlo ani k želanému efektu, keďže najvýznamnejšia sociálna sieť, Facebook de facto znefunkčnila nahlasovací mechanizmus.

[18] Germany's NetzDG: A key test for combatting online hateWilliam Echikson and Olivia Knodt, Counter Extremism Project, November 2018 https://www.ceps.eu/system/files/RR%20No2018-09_Germany's%20NetzDG.pdf alebo Transatlantic working group, An Analysis of Germany's NetzDG Law, Heidi Tworek, University of British Columbia, Paddy Leerssen, Institute for Information Law, University of Amsterdam, April, 2019 https://www.ivir.nl/publicaties/download/NetzDG_Tworek_Leerssen_April_2019.pdf

[19] Reading between the lines and the numbers: an analysis of the first NetzDG reports Amélie Heldt, Leibniz Institut für Medienforschung, Hans-Bredow-Institut, Hamburg, Germany Jún 2019, <https://policyreview.info/articles/analysis/reading-between-lines-and-numbers-analysis-first-netzdg-reports>

[20] France24, 8.5. 2017, As French media went dark, bots and far-right activists drove #MacronLeaks, <https://www.france24.com/en/20170508-french-media-blackout-bots-far-right-activists-wikileaks-pushed-macronleaks>

[21] The Independent, Emmanuel Macron denounces lying propaganda of some Russian media as he meets Vladimir Putin, 29.5.2017, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/vladimir-putin-emmanuel-macron-election-hacking-lying-propaganda-meeting-a7762336.html>

[22] The Guardian, Global crackdown on fake news raises censorship concerns, 24 April, 2018 <https://www.theguardian.com/media/2018/apr/24/global-crackdown-on-fake-news-raises-censorship-concerns>

[23] ASSEMBLÉE NATIONALE, 3 júl 2018, PROPOSITION DE LOI ORGANIQUE relative à la lutte contre la manipulation de l'information, <http://www.assemblee-nationale.fr/15/ta/ta0152.asp>

3. Príklad Francúzska: právne a inštitucionálne riešenie boja proti dezinformáciám

Francúzska prezidentská kampaň v roku 2017 bola poznačená masívnym šírením dezinformácií využívajúcim informácie získané hackerským útokom na volebný štáb prezidentského kandidáta Emanuela Macrona. [20] Sám prezident Macron krátko po svojej inaugurácii ostro vystúpil proti ruským štátom financovanému kanálu RT a agentúre Sputnik a označil ich za nástroj „lživej propagandy“. [21]

Možno aj toto viedlo Emanuela Macrona k tomu, že začiatkom januára 2018 oznámil, že predstaví novú legislatívu na boj proti šíreniu dezinformácií počas volieb. Už v čase, kedy oznámil svoj záver, vzbudil tento nápad rozsiahlu pozornosť, keďže v tom čase to bol prvý návrh zákona špecificky zameraný na šírenie dezinformácií na sociálnych médiách v krajine EÚ. Najčastejšou výhradou bolo, že bude viesť k zúženiu slobody slova a cenzúre. [22]

Novú legislatívu tvorili dva návrhy:

- Návrh organického zákona o boji proti manipulácii s informáciami, č. 772 [23]
- Zákon o boji proti manipulácii s informáciami, č. 799

Prejednávanie oboch návrhov nebolo vôbec jednoduché a vzbudilo veľké kontroverzie. Po tom, ako Francúzska ústavná rada uverejnila svoje stanovisko k zákonu 4. mája 2018, Výbor pre kultúrne veci prerokoval a zmenil a doplnil text tak, aby bol zameraný na „manipuláciu s informáciami“ namiesto „falošných správ“. Zmena údajne chránila satiru pred penalizáciou podľa tohto zákona.

Francúzski zákonodarcovia diskutovali o navrhovanom zákone 7. júna a schválili ho začiatkom júla. Prijatie zákona sa však stretlo aj s odporom. Viac ako 50 senátorov z Francúzskej republikánskej strany (LR) a zo skupiny Centristickej únie dalo pre tento zákon, ktorý patrí medzi prvé svojho druhu v Európe, podanie na ústavnú radu. Zákonodarcovia opozičných strán tvrdili, že zákon nespĺňa zásadu proporcionálnej spravodlivosti.

Dňa 20. decembra 2018 však ústavná rada (v rozhodnutiach č. 2018-773 a 2018-774) dospela k záveru, že návrhy zákonov prijaté parlamentom sú v súlade s francúzskymi ústavnými

zásadami, za predpokladu že nepresnosť alebo zavádzajúca povaha tvrdení alebo obvinení sú zrejmé. Argumentoval aj tým, že povinnosť uložená prevádzkovateľom online platforiem je obmedzená na trvanie predvolebnej kampane a vzhľadom na rozsah predbežného konania regulovaný obsah nepokrýva stanoviská, paródie, čiastočné nepresnosti ani jednoduché preháňania. [24]

Zákon, ktorý bol prijatý v novembri 2018, obsahuje nasledovnú definíciu pojmu „falošné správy“:

„Nepresné dohady, obvinenia alebo správy, ktoré nepravdivo informujú o faktoch, s cieľom zmeniť férovosť hlasovania.“

Zákon bol určený na prijatie prísnych pravidiel týkajúcich sa médií počas volebných kampaní a presnejšie počas troch mesiacov pred akýmkoľvek hlasovaním. Zákon dáva orgánom štátu právomoc odstraňovať falošný obsah šírený prostredníctvom sociálnych médií a dokonca blokovať stránky, ktoré ho zverejňujú, ako aj presadzovať väčšiu finančnú transparentnosť sponzorovaného obsahu počas troch mesiacov pred volebnými obdobiami. Vychádza z zákona z roku 1881, ktorý zakazuje šírenie „falošných správ“.

Zákon obsahuje tri hlavné ustanovenia:

1. Po prvé, sudca je oprávnený konať „proporcionálne“, ale „akýmkoľvek spôsobom“ na zastavenie šírenia dezinformácií pred voľbami. Aby sudca mohol konať, musia politické skupiny, verejné orgány alebo jednotlivci podať osobitnú žiadosť. Sudca „koná najneskôr do 48 hodín od oznámenia“.
2. Po druhé, od platforiem ako Facebook, Twitter a YouTube sa bude vyžadovať, aby zverejnili, kto kúpil sponzorovaný obsah alebo reklamy kampaní a za akú cenu. Táto súčasť preberá stránku z právnych predpisov USA o poctivých reklamách, ktoré uplatňujú existujúce normy pre televízne a rozhlasové stanice na sociálne médiá.
3. Po tretie zákon udeľuje Vysokej audiovizuálnej rade (CSA), regulátorovi vysielania, nové administratívne a výkonné právomoci, aby sa zabezpečilo dodržiavanie zákona zo strany platforiem. Bude „uverejňovať pravidelnú správu“ o účinnosti opatrení prijatých platformami. Okrem toho môže CSA teraz „jednostranne“ zrušiť vysielacie práva televíznych a rozhlasových staníc pôsobiacich na francúzskom území, o ktorých sa zistí, že fungujú „pod kontrolou alebo pod vplyvom cudzieho štátu“ a „šíriť dezinformácie“

4. Úloha verejnoprávnych médií a ich vplyv v digitálnom svete

4.1. Čo sú verejnoprávne médiá (MVS)?

Slobodné médiá sú základným kameňom demokracie a tiež nástrojom na jej zlepšovanie. Vo väčšine demokratických krajín sveta existuje konsenzus o tom, že súčasťou mediálneho trhu majú byť aj všeobecne prístupné médiá verejnej služby (MVS), ktoré stoja mimo komerčného prostredia a vďaka svojej redakčnej a finančnej nezávislosti (verejné financovanie) kultivujú nielen mediálne prostredie, ale aj demokraciu a spoločnosť samotnú.

Verejné, či verejnoprávne médiá sú súčasťou verejného priestoru. To znamená, že nepatria vláde, parlamentu ani politikom, a zároveň nie sú ovládané čisto komerčnými princípmi ponuky a dopytu. Podstata verejnoprávnych médií je teda v ich schopnosti vytvoriť všeobecne dostupný, slobodný, kritický a tvorivý priestor, ktorý bude vnímaný ako verejné vlastníctvo.

Na to, aby túto funkciu mohli plniť, potrebujú financovanie, ktoré je dlhodobo garantované, odolné voči politickému zasahovaniu a primerané vysoké na to, aby mohli tieto médiá vykonávať činnosti, ktorými vyvažujú chýbajúce funkcie trhu.

MVS majú poskytovať kvalitný, vyvážený a univerzálny obsah a informácie vo verejnom mediálnom priestore, ktoré majú byť akousi mierkou pre ostatný obsah a aktivitu v ňom. Kvalita a univerzálnosť služby je preto nadradená kritériu sledovanosti. Zároveň musí byť verejná programová služba čo najviac nezávislá od politickej moci a dostupná všetkým. Jej úlohou je aj umožňovať verejnú diskusiu o rôznych spoločenských témach, ktorá by mala viesť k zvyšovaniu súdržnosti v spoločnosti.

Duálny systém médií (súkromné a verejnoprávne) preto vychádza z potreby napĺňania verejného záujmu v mediálnom priestore – a to najmä pri zastupovaní všetkých skupín obyvateľstva, určovaní kvalitatívnych štandardov a nutnosti vyvažovať väčšinový diskurz menšinovým. Toto vyvažovanie má viesť k posilňovaniu dôveryhodnosti informácií a podpore demokracie, právneho štátu, slobody a ľudských práv.

Digitálna éra priniesla nové mediálne technológie, ktoré znamenali koniec lineárnych médií, radikálne zmeny v tvorbe mediálneho obsahu a správaní konzumentov, zmenu distribučných modelov, ale najmä nekonečný, častokrát užívateľmi generovaný obsah a nebývalé možnosti analýz dát o správaní sa užívateľov. Komerčné využívanie týchto možností prináša nový rozvoj

a nové impulzy do mediálneho priemyslu, ale aj desivú nadprodukciiu obsahu nízkej kvality, šírenie nenávisti a alternatívnych faktov, či vytváranie paralelných realít a uzatvorených sociálnych komunít.

Snáď nikdy nebolo tak dôležité ako dnes, do akej miery dokážu verejnoprávne médiá v tomto novom prostredí naďalej plniť svoju starú úlohu – pristupovať k divákovi ako k občanovi, nie ako ku konzumentovi; dať každému pocítiť, že je súčasťou verejnosti a verejného priestoru; nepredávať ľuďom mediálne produkty, ale pomôcť im porozumieť svet okolo seba.

V prostredí postfaktuálnej reality je rola MVS dôležitejšia než kedýkoľvek predtým a spočíva najmä v ich schopnosti ponúknuť divákovi a občanovi ponúkať nástroje, vďaka ktorým sa dokáže v digitálnom priestore zorientovať, rozlišovať a lepšie si vybrať.

Podľa European Broadcasting Union (EBU), globálnej podpornej organizácie Public Media Alliance (PMA), Rady Európy a UNESCO sú základnými charakteristikami médií verejnej služby najmä:

- produkcia verejného mediálneho obsahu rôzneho typu a súvisiace služby, tvorené, financované a kontrolované verejnosťou a pre verejnosť (MVS sú často zriaďované zákonom, sú nestranné, nezávislé a prevádzkované pre dobro spoločnosti ako celku),
- nie sú komerčné, ani priamo zriaďované štátom, sú nezávislé od politického zasahovania a oslobodené od komerčného tlaku,
- ich výstupy sú zamerané na informovanie, vzdelávanie a kultúrne vyžitie všetkých typov a skupín divákov,
- sú univerzálne svojim obsahom a dostupnosťou,
- zachovávajú najvyššie štandardy kvality a excellentnosti vysielaného obsahu, žurnalistiky a fungovania,
- podporujú diverzitu a sociálnu, politickú a kultúrnu súdržnosť v spoločnosti – ale najmä obhajujú princípy pluralitnej a liberálnej demokracie,
- EBU navyše zdôrazňuje inovatívnosť ako základnú hodnotu MVS, čo zahŕňa aj kreativitu vo formátoch a technológiách, a tiež vo formách zapájania divákov. [25]

4. 2. Digitálna transformácia a jej vplyv na šírenie informácií

Zmena mediálneho sveta z analógového na digitálny znamenala radikálnu transformáciu všetkých typov tradičných médií. Premena tlačných médií na online portály a lineárneho vysielania na multimediálne a multikanálové prostredie prináša zásadné výzvy pre MVS vo všetkých oblastiach ich pôsobenia. Jedna z najzásadnejších je rola, ktorú môžu a mali by zohrávať pri vyvažovaní informačného chaosu a falošných faktov, vznikajúcich ako dôsledok rozpadu konceptu pravdy vo verejnej debate.

MVS sa v digitálnej realite musia vysporiadať s niekoľkými typmi zmien, ktoré menia ich fungovanie:

- **technologické** – zmena lineárnej programovej služby na multimedialnu, narastanie dôležitosti „gatekeeperov“ (technológie a služby ktoré hierarchizujú mediálny obsah) a algoritmov, technológie umožňujúce cielené individualizované šírenie služby (micro-segmenting), user-generated content (USG), automatická tvorba mediálneho obsahu a iné,
- **trhové a distribučné** – zmeny produkčných a distribučných modelov (nové typy multimediálnych portfólií a multiplexov ako business modely), nové reklamné modely (sociálne siete, virálne platformy), služby na požiadanie,
- **zákaznícke správanie** – individualizácia a segmentácia konzumentov, virálne šírenie informácií, demokratizácia prostriedkov umožňujúcich tvorbu a šírenie mediálneho obsahu,
- **financovanie** – verejné financovania formou koncesií stráca verejnú podporu ako dôsledok faktickej premeny duálneho systému na multimediálny a multikanálový, nutnosť prehodnotiť existujúce modely financovania viazané na analógovú realitu (koncesie naviazané na analógovú logiku distribúcie mediálneho obsahu),
- **regulácie** – národné regulácie vďaka internacionalizácii a globalizácii mediálneho obsahu postupne strácajú účinnosť = nutnosť nových regulačných rámcov (EÚ, medzinárodné štandardy).

Verejnoprávne médiá sa tak musia vysporiadať s rovnakým množstvom výziev ako ostatné subjekty na mediálnom trhu, zároveň však musia hľadať novú definíciu svojej verejnoprávnej misie, aby sa z nich nestala len lacná alternatíva ku komerčným mediálnym produktom.

4. 3. Prečo sú MVS dôležité v boji proti dezinformáciám?

Dôležitosť verejnoprávnych médií, ktoré nie sú závislé od trhu, sú oslobodené spod vplyvu majiteľov, majú prísne štandardy na kvalitu a univerzálnu dostupnosť a dokážu prinášať širokú škálu dôveryhodných informácií v digitálnom prostredí, ohrozenom dezinformáciami rádomo vzrastá. V rôznych krajinách Európy majú MVS odlišné postavenie na trhu – od krajín, kde dodnes dominujú mediálnemu trhu (UK, Nemecko) po krajiny, kde konkurencia súkromných médií stlačila ich podiel pod 20%. Bez ohľadu na trhový podiel však to, do akej miery sú a budú MVS v rôznych krajinách čeliť digitálnej výzve a dezinformáciám, závisí od ich schopnosti pružne reagovať na paradigmatickú zmenu a priniesť inovácie, ktoré z nich urobia významné a efektívne authority v digitálnom mediálnom priestore.

V posledných rokoch vzniklo niekoľko medzinárodných rezolúcií, ktoré zdôrazňujú dôležitosť MVS ako súčasti štrukturovaného, silného a rozmanitého ekosystému médií v digitálnej dobe a ich úlohu pri boji proti dezinformáciám. Spoločná deklarácia o slobode prejavu a „falošných správach“, dezinformáciách a propagande Spojených národov a ďalších organizácií [26], správa Rady Európy „Informačný chaos: na ceste k interdisciplinárnemu rámcu pre výskum a tvorbu politik“ [27], alebo Správa expertnej skupiny (HLEG) Európskej komisie o falošných správach a online dezinformáciách [28] sa zhodujú na tom, že:

- nezávislé a dostatočne financované MVS s jasným verejným mandátom pre kvalitnú žurnalistiku sú pre slobodu prejavu zásadné,
- podpora MVS, lokálnych médií a novinárskych iniciatív na všetkých úrovniach by mala byť prioritou v boji proti dezinformáciám,
- dlhodobá odolnosť a životaschopnosť občanov, komunit, mediálnych organizácií, krajín, či nadnárodných zoskupení demokratických krajín zahŕňa aj schopnosť odolávať dezinformáciám a vytvárať efektívne nástroje na ich elimináciu – súčasťou tohto procesu musia byť aj MVS, ktoré dokážu produkovať kvalitné a kredibilné informácie, bojovať s falošnými správami a zvyšovať mediálnu a informačnú gramotnosť populácie.

Významným medzinárodným dokumentom, ktorý sumarizuje výzvy digitálnej doby a informačného chaosu pre MVS je Správa Rady Európy „Médiá verejnej služby v kontexte dezinformácií a propagandy“ (autor Petri Honkonen), ktoré vzniklo ako podklad k rozhodnutiu č.2255 Parlamentného zhromaždenia Rady Európy z januára 2019. [29]

[26] <https://www.osce.org/files/f/ documents/6/8/302796.pdf>

[27] <https://rm.coe.int/ information-disorder-report- november-2017/1680764666>

[28] <https://ec.europa.eu/digital- single-market/en/news/experts- appointed-high-level-group-fake- news-and-online-disinformation>

[29] <http://assembly.coe.int/nw/ xml/XRef/Xref-DocDetails-en. asp?FileID=25230&lang=en>

4. 4. Ako môžu MVS efektívne pomáhať v boji proti dezinformáciám?

Základom efektívneho a zmysluplného fungovania MVS je aj v digitálnej realite predovšetkým dodržiavanie základných pravidiel svojej verejnej misie – univerzálnosť, diverzita, zodpovednosť a nezávislosť sú hodnoty, ktorých dôležitosť s digitálnou zmenou ešte narastá. MVS budú schopné prispôbovať sa digitálnej realite, pokiaľ im tvorcovia verejných politík naďalej zaručia a posilnia ich **nezávislosť** – redakčnú aj finančnú. Nezávislosť od politiky a politikov je možné dosiahnuť dobrou legislatívou, zaručujúcou kvalitné a nezávislé riadenie MVS a brániace politikom v ovplyvňovaní ich chodu a obsahu, ale najmä **dostatočným, predvídateľným a politicky nezávislým financovaním**. Podľa údajov EBU v rámci súčasných modelov financovania MVS tieto kritériá najlepšie spĺňa financovanie formou licenčných poplatkov (koncesionárske poplatky). Ich výber je však vo väčšine krajín realizovaný na základe analógovej distribučnej reality (viazanie na TV prijímač, elektrickú zásuvku apod.), ktorý bude potrebovať zásadnejšiu digitálnu reformu (viažucu sa na prístup k digitálnemu online obsahu).

Vzhľadom k tomu, že podstatou existencie MVS je ich **univerzálny obsah** a najmä dostupnosť pre všetkých, táto kvalita prechádza v digitálnom prostredí najväčšou reformou. Multimediálne online mediálne prostredie si vyžaduje, aby MVS boli **univerzálny dostupné na všetkých kanáloch a médiách**, čo radikálne mení spôsob tvorby ich obsahu a jeho distribúciu k všetkým skupinám divákov. Naplnenie tohto kritéria od MVS vyžaduje nielen úplne nové formáty, či prechod na nové typy služieb (online a mobilné verzie, sociálne médiá, digitálne aplikácie, video-on-demand), ale aj diverzifikáciu týchto služieb voči rôznym skupinám divákov (podľa veku, geografického rozloženia, záujmov a pod.). Schopnosť MVS aplikovať tieto technologické zmeny opäť závisí aj od primeraného a dostatočného financovania a kvalitných ľudských zdrojov.

Zaujímavým nástrojom MVS je archív, resp. rôzne formy VOD služieb, vďaka ktorým môžu poskytovať kvalitný a rýchlo dostupný kultúrny a vzdelávací obsah širokej verejnosti. V tejto súvislosti je zaujímavá otázka algoritmov, ktoré diváka navigujú obsahom a ich verejnoprávnych charakteristík (algoritmy môžu mať aj vzdelávaciu, nielen komerčnú logiku)

Opodstatnenosť MVS a ich financovanie vo verejnom záujme je možné obhájiť len ak bude vytvárať **mediálne obsahy najvyššej kvality**. Táto misia v digitálnom svete zahŕňa široké portfólio formátov a služieb, ale v kontexte boja proti dezinformáciám sa týka najmä **kvalitnej žurnalistiky a správ**. Vďaka verejnému financovaniu by sa MVS mali viac sústreďovať na tzv.

„slow news“, založené na precíznych dátach, investigative, analýzach a expertíze a vyvažovať tak širšou kontextualizáciou komerčné „fast news“, vychádzajúce často z inštatného user-generated content, bez dostatočných žurnalistických štandardov.

Schopnosť MVS presadiť sa na čoraz komplexnejšom a pluralitnejšom mediálnom trhu závisí aj od ich kapacity budovať si **silnú značku**. Mnohé z nich ešte profitujú z obdobia analógovej éry, kedy vyčlenené prominentné frekvencie a vlastníctvo exkluzívnych výrobných a distribučných mediálnych technológií boli základom ich dominancie mediálnemu trhu. Digitalizácia priniesla nielen nekonečné množstvo kanálov a nové médiá, ale aj jednoduchý prístup k tvorbe a distribúcii mediálneho obsahu prakticky pre každého. Budovanie silnej značky si vyžaduje ovládanie a používanie moderných marketingových nástrojov, ale pri MVS by malo byť zamerané najmä na **kredibilitu, verejnú autoritu a kvalitu**.

Významným nástrojom v boji proti dezinformáciám sú rôzne typy „**fact-checking**“ **iniciatív**, ktoré vznikajú aj v občianskom, či súkromnom prostredí. Príklady zo zahraničných médií (napr. BBC, Yle, ZDF a i.) ukazujú, že MVS môžu zohrávať významnú úlohu v odhaľovaní falošných správ, pokiaľ dokážu vyvinúť inovatívne nástroje a projekty na sociálnych médiách, ktoré na takéto správy upozorňujú. Komplexná stratégia a politika, zameraná na fact-checking ako dôležitú súčasť obsahu MVS je v súčasnosti prakticky najúčinnnejším nástrojom proti dezinformáciám, s najväčším potenciálom do budúcnosti, najmä pokiaľ sú zamerané na rôzne typy publika prostredníctvom diverzifikácie nástrojov (mladá divácia versus staršia populácia apod.). Príklady prevažne zo Škandinávie ukazujú, že jedným z možných nástrojov je aj zriadenie nezávislého orgánu, resp. organizácie, ktorá sa venuje fact-checkingu v médiách, a s ktorou MVS priamo spolupracujú.

Masívne šírenie falošných správ a dezinformácií súvisí okrem iného aj s chýbajúcou mediálnou a informačnou gramotnosťou populácie, zasiahnutej rapídny technologickým vývojom. **Výchova ku kritickému mysleniu, upozorňovanie na dezinformácie, vzdelávacie programy, iniciatívy a weby**, zvyšujúce mediálnu gramotnosť sú ďalším nástrojom, ktorý by mali MVS využívať ako naplnenie svojej vzdelávacej misie v spoločnosti.

Výsledkom všetkých snáh boja proti dezinformáciám a zmyslom fungovania moderných verejnoprávnych médií v 21. storočí by mala byť tvorba kultúrnych hodnôt, ochrana pravdy a najmä **podpora a rozvoj pluralitnej demokracie**.

5. Odporúčania pre Slovensko

Odporúčania (dezinfo, hate speech, voľby):

- Vykonať komplexnú analýzu vplyvu dezinformácií na formovanie politických postojov a volebného správania,
- Zaviesť definíciu pojmu dezinformácie a nenávistné prejavy do verejných politík v SR,
- Podporiť aktivity EÚ monitorujúce dodržiavanie Code of Conduct a Code of Practice na nadnárodnej úrovni,
- Vyžadovať od sociálnych médií presné a podrobné informácie o počtoch nahlásených a odstránených príspevkov na základe oboch kódexov a zverejňovať tieto zistenie aj v slovenskom jazyku,
- Podporiť aktivity MVO monitorujúce dodržiavanie oboch kódexov,
- Prijíť špecifickú legislatívu upravujúcu vedenie volebnej kampane v prostredí internetu a sociálnych sietí,
- Zaviesť povinnosť informovania o zadávateľovi všetkých online politických reklám aj mimo obdobia volebných kampaní,
- Zaviesť princíp zverejňovania konečného príjemcu výhod ako podmienky podpory politických strán a kandidátov v kampani,
- **Zásadne modernizovať verejnoprávne médiá (RTVS a TASR), posilniť ich informačnú a investigatívnu činnosť, zvýšiť tvorbu kreatívneho obsahu, zvýšiť dosah v digitálnom prostredí a posilneniť ich regionálny rozmer,**
- **Posilniť ich nezávislosť zavedením nového, transparentnejšieho spôsobu voľby riaditeľa RTVS a revíziou kontrolných mechanizmov a orgánov,**
- **Zvýšiť objem zdrojov a podporiť stabilitu financovania verejnoprávnych médií, zmodernizovať a stabilizovať výber koncesionárskych poplatkov,**
- **Podporiť existenciu a rozvoj samoregulačných a koregulačných mechanizmov, ktoré by v spolupráci s verejnými autoritami podieľali na regulácii online mediálneho prostredia a fact-checkingu.**

